

УДК 341.45

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ**

**INTERNATIONAL STANDARDS AND COLLABORATION IN CRIMINAL
REALIZATION IN RELATION TO CONTRABAND GOODS OF CULTURAL VALUES**

Томас Ж.Ю.,
юрист фірми «Адітум»

У статті досліджено генезу формування міжнародно-правових актів, які створили передумови для міжнародного співробітництва щодо захисту культурної спадщини. Підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом розкриває нові форми співробітництва у сфері запобігання контрабанді товарів, зокрема, культурних цінностей. Національне законодавство потребує вдосконалення щодо термінологічної визначеності, строків надання відповідей на запити про міжнародну допомогу тощо.

Ключові слова: культурні цінності, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, контрабанда.

В статье исследован генезис формирования международно-правовых актов, создавших предпосылки для международного сотрудничества в сфере защиты культурного наследия. Подписание Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом раскрывает дополнительные формы сотрудничества в сфере предотвращения контрабанды товаров, в частности, культурных ценностей. Национальное законодательство нуждается в совершенствовании относительно терминологической определенности, сроков предоставления ответов на запросы о международной помощи и так далее.

Ключевые слова: культурные ценности, международное сотрудничество в сфере уголовного производства, контрабанда.

In article it is investigated genesis of formation of the international legal acts which have created prerequisites for the international cooperation in the sphere of protection of a cultural heritage. Signing of the Ukraine – European Union Association Agreement opens additional forms of cooperation in the sphere of prevention of smuggling of goods and, in particular, smuggling of cultural values. The national legislation needs improvement of terminological definiteness, terms of granting replies to the requests about the international help, etc.

Key words: cultural values, international cooperation in the sphere of criminal proceedings, smuggling.

Постановка проблеми. Справедливими є вислови поетів щодо мистецтва. Зокрема, Д. Зантарія зауважив: «Якщо знищити культуру, то засобом спілкування між народами буде війна» [1, с. 685]. Л. Гумільов говорив: «Мистецтво змушує серця битися в унісон, допомагає об'єднувати людей [1, с. 686]. Усвідомлюючи значення культурного та історичного надбання для людства, світовою спільнотою були розроблені уніфіковані правила й принципи, спрямовані на збереження духовності націй. Скерованість спільних зусиль пояснювалася низкою військових конфліктів, загарбницьких і руйнівних війн, а та-

кож тим, що предмети культурної спадщини стають предметом злочинів (крадіжки, контрабанди, шахрайства тощо). Одним із напрямів діяльності транснаціональної злочинності є також розробка способів вчинення злочинів, пов'язаних із предметами мистецтва. Саме це зумовило потребу врегулювання міжнародного співробітництва правоохоронних органів у боротьбі із цим видом злочину. Практика свідчить, що у сфері нелегального обігу культурних цінностей діють спеціально підготовлені злочинні групи, які мають чіткий розподіл функцій у механізмі вчинення злочинів: замовлення – викрадення – транспорту-

вання до кордону – контрабандній вивіз – передача замовнику. Цей злочин має ознаки корумпованості, а за ступенем доходів прирівнюється до незаконного обігу зброї. За свідченнями правоохоронних органів, у країнах СНД діє близько 30 злочинних угруповань, які спеціалізуються на культурній спадщині. А в Західній Європі їх нараховується більше 40 [2].

Стан дослідження. За даними Державної судової адміністрації України у 2012р. вартість контрабандних товарів склала 19 476 339 грн, у 2013 р. – 5 790 712 грн, при цьому вартість неповернених предметів художньої, історичної та археологічної цінності склала 11 400 грн [3]. Такі показники не є повним відображенням дійсного масштабу злочинної діяльності щодо культурних цінностей. До того ж завдана шкода не вимірюється вартісними оцінками предметів старовини.

Питання захисту культурної спадщини народів досліджуються вченими з точки зору кримінального права, кримінології, історії, культурології, криміналістики, експертології [4; 5; 6] тощо. З урахуванням інтеграційних процесів виникла потреба провести наукову розвідку міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства щодо боротьби з контрабандою культурних цінностей. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. ретельно унормував загальні принципи такої співпраці, однак є очевидним певна специфіка під час провадження щодо окремих видів злочинів.

Метою дослідження є встановлення генезису принципів міжнародного співробітництва у сфері захисту культурної спадщини, співвідношення міжнародних стандартів із національними нормами, внесення пропозицій щодо чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших міжнародно-правових документів, яким було покладено початок врегулювання міжнародного співробітництва у сфері захисту й збереження культурної спадщини, є Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни, укладена в Нідерландах 29.07.1899 р. Згідно з її положеннями під час облоги і бомбардувань належить ужити всіх необхідних заходів, щоб зберегти, наскільки можливо, храми, будівлі, які слугують цілям науки, мистецтва й благодійності, шпиталі та місця, де зібрано хворих і поранених, за умови, що такі будівлі й місця не слугують водночас військовим цілям. Піддані облозі зобов'язані вирізнити ці будівлі особливими примітними знаками, щодо яких ті, що піддають місто облозі, мусять бути завчасно поінформованими (ст. XXVII). Держава, яка захопила регіон, зобов'язана зберегти основну цінність цих видів власності та управляти ними згідно з правилами володіння. Власність громад, установ церковних, благодійних, освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать державі, прирівнюється до приватної власності. Будь-яке загарбання, руйнування чи умисне пошкодження таких установ, історичних пам'яток, художніх і наукових творів забороняється та підлягає переслідуванню (ст. LVI) [7].

Пізніше, у 1907 р., разом із пошуком засобів щодо збереження миру й запобігання військовим сутичкам

між народами удосконалювався також міжнародний механізм захисту національної спадщини. Так, Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (IV Гаазька конвенція) від 18.10.1907 р. наголошувала: «Коли доведеться вдатися до зброї через події, запобігання яким виявиться неможливим, то і в цьому крайньому випадку необхідно «служити справі гуманізму». Будь-яке умисне загарбання, знищення чи пошкодження подібних установ, історичних пам'яток, творів художніх або наукових забороняється і має переслідуватись» (ст. LVI) [8].

На сьомій Міжнародній конференції американських держав, що відбулася 15.04.1935 р. в Монтевідео, було рекомендовано підписати Пакт Реріха, започаткований Музеєм Реріха в США, який мав метою універсальне прийняття прапору, уже встановленого й широко відомого, щоб захистити в час будь-якої небезпеки всі державні та приватні нерухомі пам'ятки, які становлять культурну скарбницю народів. Так, відповідно до ст. 3, щоб вирізнити історичні пам'ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади, буде використано розпізнавальний прапор (червоне коло з трьома червоними кружками всередині на білому тлі) [9].

Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. визначив порядок створення міжнародного Реєстру культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом (ст. 12). У випадку збройного конфлікту, згідно зі ст. 18, передбачалося перевезення культурних цінностей на територію іншої країни, при цьому в тексті йшлося, що «а) під час перебування культурних цінностей на території якої-небудь іншої держави остання охоронятиме ці цінності; вона піклуватиметься про них не менше, ніж про свої рівнозначні культурні цінності; б) держава, на зберіганні в якій перебувають ці цінності, поверне їх тільки після закінчення конфлікту; це повернення цінностей буде здійснене в шестимісячний строк після прохання про їх повернення; с) під час послідовних перевезень і перебування цих цінностей на території якої-небудь іншої держави вони не підлягатимуть конфіскації; держава, яка здала, і держава, яка прийняла їх на зберігання, не можуть вільно ними розпоряджатися» [10].

Підсумковий акт міжурядової конференції ООН про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. [11], щоб забезпечити повагу до культурних цінностей та їх захист під час війни й у мирний час, ознаменувався прийняттям Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Виконавчого Регламенту вказаної Конвенції, Протоколу про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. зобов'язав договірні сторони запобігати вивезенню з території, окупованої нею під час збройного конфлікту, культурних цінностей, взяти під охорону ті культурні цінності, які ввезені на її територію прямо чи опосередковано з будь-якої окупованої території,

а після припинення воєнних дій повернути культурні цінності, що знаходяться на її території, компетентним властям раніше окупованої території, якщо ці цінності були ввезені на порушення міжнародних принципів. Ці цінності ніколи не стягуватимуться як воєнні репарації [12].

Резолюція № 3.34 Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури «Збереження й популяризація культурної спадщини» від 19.11.1968 р. стосувалася збереження культурних цінностей на Середньому Сході та містила звернення до Ізраїлю із закликом «прискіпливо зберігати всі історичні місця, будівлі, пам'ятки й культурні цінності, зокрема, у старій частині міста Єрусалима; утримуватися від будь-яких розкопок, переміщень цих цінностей та зміни їх характерного вигляду або культурного й історичного характеру» [13]. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 р. суворо забороняє «здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів; використовувати такі об'єкти для підтримки воєнних зусиль; робити такі об'єкти об'єктами репресалій» (ст. 53) [14].

Рекомендаціями про охорону рухомих культурних цінностей ЮНЕСКО від 28.11.1978 р. [15] було вперше дано визначення «рухомі культурні цінності», під якими розуміються всі рухомі цінності, які є виявом або свідомством творчості людини чи еволюції природи, мають археологічну, історичну, художню, наукову чи технічну цінність, та наведено їх класифікацію.

Рекомендація про охорону й збереження рухомих зображень від 27.10.1980 р [16] визначила, що під «рухომим зображенням» слід розуміти серію зафіксованих на носії зображень незалежно від методу фіксації та характеру носія (кіноплівки, магнітної стрічки тощо) зі звуковим супроводженням або без такого, що створює під час сприйняття уявлення руху та призначене для комунікації чи демонстрації глядачам або ж створюються в документальних цілях (кінематографічні твори, телевізійні твори тощо).

Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків» від 06.08.1982 р. стосувалася активізації дій країн щодо прийняття національного законодавства з охорони й захисту культурних цінностей усіх часів. Передбачалася також підготовка кадрів та обміну міждисциплінарними експертами [17].

Особливого значення в сучасних умовах набуває боротьба з «чорними археологами». Рекомендація № 39 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Міжнародно-правові документи про охорону культурної спадщини» від 06.08.1982 р. була присвячена перегляду відповідно до існуючих норм Рекомендації щодо міжнародних принципів, які застосовуються під час археологічних розкопок [18].

Згідно з Рекомендацією № 54 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Повернення культурних цінностей і відновлення історичних ансамблів» держави мали підтримувати Міжурядовий комітет зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їх походження й надати йому всі дослідження й пропозиції технічного та юридичного характеру, які могли б виявитися корисними, потвердивши, що право на володіння цими цінностями й відчуження їх є законним і невід'ємним правом їх користувачів, яке не може бути предметом будь-яких вказівок, і що порушення цього права через присвоєння чи незаконне загарбання в жодному випадку не може тягти за собою певне право на власність володіння чи відчуження [19].

Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ XVIII щорічної сесії «Протистояння новим викликам у сфері безпеки» від 03.07.2009 р. [20] закликала всі держави до виконання своїх обов'язків у межах ОБСЄ та міжнародних зобов'язань щодо забезпечення збереження й захисту об'єктів культурної спадщини, включаючи церкви, часовні, монастирі, а також пам'ятники та об'єкти релігійного походження; запобігати розкраданням, таємним розкопкам, незаконному вивезенню та ввезенню культурних цінностей і передачі прав власності на них; розширяти співробітництво для запобігання незаконному міжнародному обігу об'єктів релігійного походження та інших культурних цінностей, а також із метою сприяння поверненню незаконно вивезених культурних цінностей.

У сучасних умовах правоохоронні органи досить ефективно використовують можливості Національного бюро Інтерполу у сфері боротьби з посяганнями на культурні цінності та предмети антикваріату [21]. Під час проведення оперативно-розшукових і слідчих (розшукових) дій щодо розкриття злочинів, пов'язаних із культурними цінностями та предметами антикваріату, правоохоронні органи України мають змогу отримати за допомогою каналів Інтерполу такі відомості: а) про підозрюваних і звинувачуваних та їх зв'язки; б) про місцеперебування або проживання підозрюваних та звинувачуваних, які виїхали за кордон (за наявності повних анкетних даних на них та відомостей про виїзд у конкретну країну); в) про наявність та юридичну (або фактичну) адресу фірми (компанії), магазинів, які спеціалізуються на торгівлі культурними цінностями; г) про виставлення конкретних творів мистецтва на відомих аукціонах; д) про ідентифікацію викраденого чи вилученого предмета.

За наявності достатніх підстав вважати, що мав місце факт вивезення викрадених в Україні культурних цінностей, предметів антикваріату за кордон, до запиту в НЦБ додається формуляр, затверджений Генеральним секретаріатом Інтерполу, який заповнюється на кожен предмет окремо. Під час затвердження Генеральним секретаріатом Інтерполу нових зразків формуляра НЦБ надсилає їх для використання правоохоронним органам України. Під час заповнення формуляра необхідно текст друкувати або

писати друкованими літерами; додати фотографію (за можливості – кольорову) розшукуваного предмета. Під час встановлення місця знаходження розшукуваних предметів орган-ініціатор їх розшуку каналами Інтерполу надсилає до НЦБ повідомлення про його припинення. У цьому повідомленні вказується така інформація: а) дата, місце й обставини знайдення предмета, спосіб його приховування, наявні пошкодження; б) прізвище, ім'я, по батькові та інші установчі відомості щодо особи, у якої знайдено викрадений предмет; в) відомості щодо інших причетних до крадіжки осіб та їх кримінальне минуле; г) номер кримінальної, оперативно-розшукової справи, матеріалу перевірки та орган, у провадженні якого вона знаходиться. У разі, якщо особа, у якої знайдено викрадений предмет, за своїм процесуальним станом є підозрюваною або звинуваченою, до повідомлення додаються фотографії та відбитки пальців такої особи. У разі отримання відомостей про виїзд за кордон осіб, причетних до викрадення культурних

цінностей і предметів антикваріату, у запиті до НЦБ необхідно вказати повні анкетні дані цих осіб та номери їх закордонних паспортів, а також відомості про попередні виїзди цих осіб за кордон (коли, у які країни, з якою метою). До запиту додаються фотографії цих осіб.

Під час відкриття кримінального провадження щодо конкретних осіб, які вчинили крадіжки культурних цінностей, предметів антикваріату та виїхали за кордон, одночасно повідомляється номер кримінального провадження, дата його відкриття, назва органу, який його відкрив [22].

Висновки. Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкрило нові можливості міжнародного співробітництва в боротьбі з кримінальною чи іншою незаконною організованою або іншою діяльністю, а також із метою її попередження [19]. Таке співробітництво спрямовуватиметься, зокрема, на вирішення такої проблеми, як контрабанда культурних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антология мудрости / сост. В.Ю. Шойхер. – М.: Вече, 2007.
2. Мартыненко И.Э. Правовой статус, охрана и восстановление историко-культурного наследия : [монография] / И.Э. Мартыненко. – Гродно : ГрГУ, 2005. – 343 с.
3. Звіт Державної судової адміністрації про стан судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.court.gov.ua.
4. Медведев Е.В. Уголовно-правовая охрана культурных ценностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.В. Медведев. – Казань, 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lawtheses.com/ugolovno-pravovaya-ohrana-kulturnyh-tsennostey>.
5. Овчинникова С.А. Методика расследования контрабанды культурных ценностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.А. Овчинникова ; Санкт-Петербургский университет. – СПб., 2001. – 21 с.
6. Васильев Д.В. Контрабанда культурных ценностей: криминологическое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д.В. Васильев. – М., 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1296842>.
7. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 29.07.1899 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_765.
8. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни (IV Гаазька конвенція) від 18.10.1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
9. Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) від 15.04.1935 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 2 : Правова охорона культурних цінностей.
10. Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
11. Підсумковий акт міжурядової конференції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. // Конвенции и рекомендации ЮНЕСКО по вопросам охраны культурного наследия : сборник. – М., 1990. – С. 10.
12. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. // Відомості Верховної Ради Союзу РСР. – 1957. – № 3(870). – Ст. 54.
13. Резолюція № 3.34 Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури «Збереження й популяризація культурної спадщини» від 19.11.1968 р. // Акты Генеральной конференции ЮНЕСКО. XV сессия. Резолюции. – Париж, 1968. – С. 59–61.
14. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 р. // Права людини і професійні стандарти для військовослужбовців у документах міжнародних організацій. – Амстердам ; К., 1996. – Кн. 2 : Гаазькі та Женевські конвенції.
15. Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей ЮНЕСКО від 28.11.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_727.
16. Рекомендація ЮНЕСКО про охорону та збереження рухомих зображень від 27.10.1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_270.
17. Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків» від 06.08.1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_744.
18. Рекомендація № 39 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Міжнародно-правові документи про охорону культурної спадщини» від 06.08.1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_747.
19. Рекомендація № 54 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Повернення культурних цінностей і відновлення історичних ансамблів» від 06.08.1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_753.
20. Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ XVIII щорічної сесії «Протистояння новим викликам у сфері безпеки» від 03.07.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6841.0>.
21. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів від 09.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1035.35.1>.
22. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 21.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.